

DİPLOMAT VE YAZAR MUNİR ŐAHİNOVIĆ ÖRNEĞİNDE İKİNCİ DÜNYA SAVAŐI'NDA HIRVATİSTAN'IN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DİPLOMATİK FAALİYETLERİ

*Croatian Diplomatic Activities Towards Turkey in the Second World
War on the Example of the Diplomat and Writer Munir Őahinović*

Marko Őapina*

GeliŐ Tarihi / Received : 15 Kasım 2023

Kabul Tarihi / Accepted : 16 Mayıs 2024

Őapina, Marko (2024) "Diplomat ve Yazar Őahinović Örneđinde İkinci Dünya SavaŐı'nda Hırvatistan'ın Türkiye'ye Yönelik Diplomatik Faaliyetleri", Eđitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 21, Sayı 84, (Güz 2023), ss: 88-109

88

Öz

Nazi Almanya'sının etkisiyle 10 Nisan 1941 yılında kurulan sözde Bağımsız Hırvat Devleti (BHD), üzerinde hak iddia ettiği Bosna topraklarını sınırlarına ilhak etmek üzere Bosna-Hersekli Müslümanları da Hırvat ulusunun bir parçası olarak kabul eden bir siyaset izlemiŐtir. Aralarında Munir Őahinović Ekremov'un da bulunduğu Bosna-Hersekli Müslümanların bir kısmı, bu ideolojiyi benimseyerek Nazilerin kukla devletini desteklemiŐlerdir. Türkiye'yi en azından iki defa ziyaret eden Őahinović, 1939 yılında Atatürk Türkiye'si üzerine yazmış olduğu "Bugünkü ve Yarınki Türkiye" adlı kitabı kaleme almasından, Türkiye'ye ilgi duymasından ve Müslüman kimliğine sahip olmasından ötürü BHD Hükümeti tarafından 1941 yılında Ankara'nın BHD'yi resmen tanınmasını sağlamak için Türkiye'ye gönderilmiŐtir. Ancak çok zaman geçmeden Őahinović'in bu diplomatik görevi, ülkeden kovulması suretiyle başarısız sonuçlanmıŐtır. Bu çalışmada, Türkiye hakkındaki kitabı analiz edilmiş ve literatürde anlatılanın aksine Türk basınında olumlu karşılandığı gösterilmiş, yazarın sınır dıŐı edilmesinin gerçek sebebinin, laiklik hakkındaki düşünceleri ve dönemin Yugoslavya elçisinin müdahaleleri olduğu ortaya konmuŐtur. Bunların yanı sıra BHD'nin diplomatik faaliyetlerine ve Türkiye'nin -İkinci Dünya SavaŐı'nda uygulamış olduğu aktif tarafsızlık politikasına uygun olan- tepkisine dikkat çekilmiŐtir.

* Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Avrasya AraŐtırmaları Enstitüsü, sapina.marko@gmail.com, Orcid Numarası: 0000-0003-4967-800X

PhD Candidate, Istanbul University, Institute of Eurasian Studies, sapina.marko@gmail.com, Orcid Number: 0000-0003-4967-800X

Anahtar Sözcükler: Munir Šahinović, Bugünkü ve Yarınki Türkiye, Bağımsız Hırvat Devleti, İkinci Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası

Abstract

The so-called Independent State of Croatia (NDH) was established on April 10, 1941 under the influence of Nazi Germany. NDH pursued a policy that considered the Muslims of Bosnia and Herzegovina as a part of the Croatian nation with the aim to annex the Bosnian territories to its borders. Some Bosnian-Herzegovinian Muslims, including Munir Šahinović Ekremov, adopted this ideology and supported the puppet state of the Nazis. Šahinović, who visited Turkey at least twice, was sent by the NDH Government to Turkey in 1941 sought to ensure Ankara's official recognition, as he had written the book "Turkey: Today and Tomorrow" on Atatürk's Turkey in 1939, was interested in Turkey and due to his Muslim identity. However, shortly after, Šahinović's diplomatic mission ended in failure and he was expelled from the country. In this study, his book on Turkey is analyzed and it is shown that, contrary to what is usually being claimed in the literature, it was received positively in the Turkish press. Moreover, the real reason for the author's expulsion was his views on secularism and the interventions of the then Yugoslavian ambassador. In addition to these, attention is drawn to the diplomatic activities of the NDH and Turkey's reaction, which was in line with the active neutrality policy implemented during the Second World War.

Key Words: Munir Šahinović, Turkey Today and Tomorrow, Independent State of Croatia, World War II, Turkish Foreign Policy

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin hemen ardından 1 Aralık 1918 tarihinde, Sırp Karadorđević (bazı kaynaklarda ayrıca: Karacorvević, Karageorgević veya Kara Yorgi) hanedanının önderliğinde kurulan *Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı*, başta ulusal meseleler ve devletin örgütlenmesi olmak üzere çok sayıda iç sorunla boğuşmuştur. Devletin ilk on yılında yaşanan birçok siyasi çalkantı ve ekonomik krizin ardından, dönüm noktası olarak yorumlanabilecek olay, Kral Aleksandar'ın 1929 yılında anayasayı yürürlükten kaldırıp siyasi partileri yasaklayarak diktatörlük ilan etmesi olmuştur. Bu vesileyle devletin adı da *Yugoslavya Krallığı* olarak değiştirilmiştir. Beş yıl sonra Paris'te öldürülen¹ kralın yerine reşit olmayan Prens Pavle (veya Paul) gelmiştir. Mart 1941'de Yugoslavya, Mihver Devletleri'nin yanında yer almış, ardından ülkede darbe gerçekleştirilmiş, Almanya ve İtalya Yugoslav topraklarını işgal etmiş, kral ve hükümet mensupları yurt dışına kaçmıştır.

Bunu takip eden günlerde Almanya'nın etkisiyle başkenti Zagreb olan sözde *Bağımsız Hırvat Devleti* (BHD, *Hırvatça Neovisna Država Hrvatska*) kurulmuştur. Siyasi ve askerî hamileri Almanya ve İtalya olan bu devlet; bugünkü Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın topraklarını içine almıştır. BHD'nin -diğer bazı dinî grupların aksine- Müslümanlara karşı hoşgörü göstermesi, özellikle Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanları yeni kurulan

ülkeyi desteklemeye teşvik etmiştir.² Ante Pavelić³ liderliğindeki yeni ve sözde bağımsız Hırvatistan'ın bu yolu izlemesinin sebebi, Müslümanları Hırvat ulusunun bir parçası olarak görmesi olmuştur.

Çalışmanın başında, Hırvat milliyetçi düşünce içerisinde Müslümanların yeri hakkında bilgi verildikten sonra İkinci Dünya Savaşı'ndaki BHD'nin Müslümanlara yönelik izlediği politikalara yer verilmektedir. Çalışmanın odağında, BHD'nin Başkan Yardımcısı Osman Kulenović'in Kabine Şefi olarak görev yapan Munir Şahinović bulunmaktadır. Saraybosna doğumlu Şahinović; şair, hikâye anlatıcısı, gazeteci ve diplomat olarak tarihe girmiştir. Hırvat milliyetçiliği fikrini destekleyen Şahinović, Türkiye'yi de ziyaret etmiş, Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlar hakkında kitap çıkartmıştır.

Hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında mevcut bilgilerin yanı sıra özellikle Hırvat milliyetçilik tartışmaları, dönemin konjonktürü açısından incelenmektedir. Şahinović'in "Bugünkü ve Yarınki Türkiye" adlı kitabı etraflıca analiz edilmekte, başvurduğu kaynaklara dikkat çekilmekte, Hırvatistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler açısından önemli olan hususlara değinilmektedir. Bunların yanı sıra, kitabının Türkiye'de nasıl karşılandığına işaret edilmekte, Şahinović'in 1941 yılında gerçekleştirdiği diplomatik görevi hakkındaki bilgiler ve şimdiye kadarki sonuçlar tartışılmaktadır.

2. II. Dünya Savaşı'nda Hırvat milliyetçiliği fikri ve İslam

Hırvat milliyetçiliği fikrini İslam'la uzlaştıran bir yaklaşıma tarihte ilk defa Hırvat siyasetçi Ante Starčević'in yazıları arasında rastlamaktayız.⁴ Modern Hırvat devletinin, tarihî Hırvat topraklarına yayılması gerektiğini vurgulayan Starčević, Bosna-Hersek'i de kapsadığından dolayı burada yaşayan Müslümanları da Hırvatlığın ayrılmaz bir parçası⁵ olarak görmüştür (Vlašić, 2013: 3; Vlašić, 2014: 1065). Böyle bir ortamda gayrimüslim halk arasında *Türk* diye adlandırılan ve bugün *Boşnak* denilen Müslüman halk, kendilerini "Müslüman Hırvat" ya da "Müslüman Sırp" olarak tanımlamıştır (Sancaktar, 2015: 28). Bu nedenle millî bilincin oluşturulduğu dönemde Müslümanlar daha çok Sırp ve Hırvat düşüncesi etrafında bir araya gelmiş, görüşlerini süreli yayınlarda dile getirmişlerdir. Oysa Boşnaklık kavramının bugünkü anlamıyla ortaya konulması, Avusturya-Macaristan dönemine dayanıp Hırvat ve Sırp milliyetçi isteklerinin karşısında bölgede denge oluşturulma çabalarına bağlıdır (Güveloğlu, 2019: 27). Boşnak ismi, orta çağ Bosna devleti döneminden bu yana farklı anlamlarda kullanılmış, Osmanlı döneminde de anlam değiştirmiştir (örneğin *Boşnak kavmi* ve *Bosnalı*). Müslüman etnik grubun özelliklerinin ayırt edilmesi, özellikle Avusturya-Macaristan yönetimi

sırasında teşvik edilmiş ve daha sonra her iki Yugoslavya dönemindeki etnik çatışmalarda yeni boyut alarak ivme kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Müslümanlar arasında Hırvat düşüncesine yakın kesimin, Müslümanlara önemli devlet işlevlerinin verildiği ve 1941 yılının başında oluşturulan BHD'yi hızlı bir şekilde kabul ettiğini görmek mümkündür. Bu kukla devlet, ilerleyen yıllarda Bosna'da meydana gelen ve Müslümanları hedef alan *çetnik* saldırılarını önleyemeyince rağbeti de azalmıştır. Kuruluşundan hemen sonra İtalya, Almanya ve Japonya tarafından tanınan BHD, mümkün olduğunca çok ülke tarafından tanınarak uluslararası toplumdaki konumunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. Sınırlı gücünün ve başta Almanya olmak üzere Mihver Devletlerinin üzerindeki büyük etkisinin farkında olan BHD, devam eden savaşta daha sağlam bir konum elde etmeye çalışmıştır. Hiç şüphe yoktur ki Hırvatlar, söz konusu konumlandırmanın en etkili yollarından birinin, Türkiye tarafından tanınmak olduğunu öngörmüşlerdir. Ankara Hükümeti'nin, BHD'yi resmî olarak tanıması, kukla devletinin hem iç hem dış ilişkilerinin dengesini etkileyecektir. İç siyaset açısından sebeplerin en önemlisi, "Müslüman halk arasında yandaş sayısını arttırmak için temel" oluşturulacak olmasıdır (Vlašić, 2013: 4). Çünkü Türkiye tarafından tanınma durumu, Bosna-Hersekli Müslümanların hoşuna gideceğinden şüphe yoktur (Pelesić, 2018: 200). Türkiye gibi tarafsızlığını koruyan bir ülkenin Nazi yanlısı bir ülkeyi tanıması, uluslararası camiada BHD'ye itibar kazandıracığı için Hırvatların, iç siyasete yansımaları olası olan bu hareketin dış siyaseti de etkileyebileceğini öngördüklerini söylemek mümkündür. Oysa bu itibar kazanma mevzusu, Hırvatlardan ziyade Hitler'in işine yarayacaktır (Ristović, 1983: 60). Böyle bir olası hareket, Almanya'yı SSCB'nin sınırlarına yakınlaştırarak Orta Doğu'daki güç dengesinde değişime sebep olacağından dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Ne var ki öyle bir resmî kabul hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

BHD Hükümeti, bir yandan Türkiye'den gelecek olumlu tepkileri beklerken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin halefi olan Türkiye Cumhuriyeti'ne ortak bir geçmişle, dinle ve kültürle bağlı olan Müslüman nüfusa yönelik propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Vlašić, 2014: 1065). Bosnalı Müslümanların tamamı, Atatürk'ün hayata geçirdiği reformlara olumlu bir şekilde bakmamış olsa da coğrafi olarak en yakın Müslüman çoğunluklu ülke olan Türkiye'de meydana gelen gelişmeleri birkaç asırlık ilişkiler doğrultusunda hep takip etmişlerdir⁶ ve hatta Türkiye'ye bir "güven kaynağı" olarak bakmışlardır (Güveloğlu, 2019: 182). Sırp veya Hırvat yanlısı fark etmeksizin Bosna-Hersek'te yaşan Müslümanların ilgi alanında Türkiye'nin her zaman var

olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hem Sırp hem Hırvat milliyetçi hareketini destekleyen Müslümanların, Türkiye üzerine kitaplar yazdığı bilinmektedir.⁷

3. Müslüman Hırvat Aydını Munir Šahinović

Dönemin Hırvat hükümeti, Bosna-Hersekli Müslümanları da Hırvat olarak kabul ettiğinden nüfus sayımından BHD'de yaşayan Müslümanların sayısını öğrenememekle beraber Almanya Dışişlerinin verilerine göre Müslüman nüfusunun 1941 yılının Mayıs ayında 700.000, Hırvat nüfusunun ise 3.300.000 civarında olduğu farz edilebilmektedir. Bazı azınlıkların yanı sıra, ülkede ayrıca yaklaşık iki milyon Sırp yaşamıştır (Jelić-Butić, 1977: 103).

BHD lideri Pavelić'in etrafında toplanan ve Hırvat ulusal kimliğini benimseyen bazı Müslümanlar, devlet içindeki önemli mevkilere hızlıca yerleştirilmişler, kendilerine politik ve ekonomik açıdan stratejik yetkiler verilmiştir. Aralarında en önemlisi, dönemin meşhur siyasetçisi Dr. Osman Beg Kulenović'tir. Osman Beg 1941 yılında BHD Başbakan Yardımcısı olarak atanmasından sonra kabine şefi, Munir Šahinović olmuştur.

Munir Šahinović⁸ ile ilgili olan kaynaklar oldukça çelişkili olup hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Ne doğum ne ölüm tarihi kesin olarak bilinmektedir. Doğduğu yıl net olarak bilinmemekle beraber, kaynaklar genelde 1900 (Kisić Kolanović, 2004: 914; Dizdar vd. 1997: 375) veya 1910 (Pelesić, 2018: 201; Giomi, 2018: 172) senelerini işaret etmektedirler. *Varlık* dergisinin 1 Şubat 1940 tarihli 158. sayısında Munir Šahinović ve *Bugünkü ve Yarınki Türkiye* kitabı hakkındaki makalede, doğum senesi olarak 1910 yılı verilmiştir.⁹ Söz konusu makalenin yazarı ve bir müddet Yugoslavya'nın Ankara nezdindeki Büyükelçiliği'nde basın ataşesi olarak çalışan Mehmet Sulejmanpašić'in bu bilgiyi Šahinović'in bir yakınından edindiği varsayılırsa doğru olduğu kabul edilebilmektedir. Ölüm tarihine gelince yine kesin bir bilgiye rastlanmamasına rağmen savaştan sağ çıktığı iddiaları yaygın değildir. Šahinović'in, Partizanların Zagreb'e girdiği 8 Mayıs 1945'te askerî üniforma giydikten sonra sokaklara çıkarak öldürüldüğü genel olarak kabul ediliyor olsa da bir kaynakta yer alan savaştan sonra yaşamını Türkiye'de sürdürdüğü yönündeki iddianın doğru olmadığı ileri sürülmektedir (Pelesić'e göre Ademović, 2000).

Šahinović üzerine yapılmış çalışmaların sayısı az olmasından dolayı var olan eksik ve tamamlanmamış bilgilerle yetinmek gerekmektedir. Hakkındaki bilgiler oldukça çelişkilidir ki bu durum sadece araştırmacıların öznel bakış açısıyla açıklanabilir. Örneğin, bir kaynakta “dönemin en iyi gazetecisi” (Dizdar vd., 1997: 375) olarak nitelendirilen Šahinović, bir diğer kaynakta

“aceleci, aşırı hırslı, kinci ve kibirli” olarak tanımlanmış, gazeteci kimliğine hiç önem verilmemiştir (Pelesić, 2018: 202). Šahinović’den övgü ile bahseden kaynaklarda, şiirlerinin Almancaya çevrildiğinin vurgusu yapılıyorken, kendisinden hoşlanmayanlar, edebiyat eleştirmenlerinin Šahinović’in eserleri hakkındaki olumsuz yorumlarını alıntılarını Sevenler hastalandığını, sevmeyenler ise uyuşturucu kullanıp delirdiğini söylemektedirler.

Yine de bir arşivde bulunan ve kendisine ait birkaç eşyadan bazı kesin bilgiler edinilebilmektedir: Saraybosna’da yedi sınıf bitirmiş, Lozan’da hukuk, Belgrad’da tıp okumuştur (Pelesić, 2018: 201). *Varlık’taki* bir makalede bulunan bilgiler, Saraybosna Devlet Arşivi’ndeki kişisel eşyaları arasında bulunan okul karneleriyle çelişmektedir. Söz konusu makalede, “İlk, orta ve yüksek tahsilini” bitirdiği aktarılmasının yanı sıra “[u]zun müddet Avrupa garp medeniyet merkezlerinde yaşamış ve birkaç garp dilini” öğrendiği yönünde bilgiler bulunmaktadır (Süleymanpaşić, 1940: 367). Uzun zaman boyunca Bosna-Hersekli aydınları bir araya getiren Hırvat yanlısı odaklı *Muslimanska svijest (İslâm Şuuru)* adlı derginin editörlüğünü yapmıştır.

Politik kişiliğine ve siyasi faaliyetlerine gelince, yukarıda adı geçen Ante Starčević’in ve Bosna-Hersek’teki Müslüman nüfusu *Hırvatlığın* ayrılmaz bir parçası olarak gören doktrininin destekçisi olarak bilinmektedir. Hayatı boyunca bu fikri savunmaya devam etmiş ve BHD’nin kuruluşundan önce bile yazdığı çeşitli makalelerde görüşlerini gerçeklerle doğrulamaya çalışmıştır. Bugünlerde Boşnaklar tarafından kabul edilen tutumla en çok çelişen iddiası ise Bosna-Hersekli Müslümanların da Hırvat ırkına mensup olduklarıdır. Dolayısıyla ona göre Bosna üzerine iddia edilen hak; yukarıda açıklandığı gibi tarihsel varsayımlara değil, ırksal ve biyolojik devamlılığa dayanmalıdır (Yeomans, 2006: 114). Šahinović, bazı denemelerde tüm Müslümanların kendilerini Hırvat olarak hissetmediğini ve bazılarının göre dini-etnik ayrımın önemli ve gerekli olmadığını farkında olduğunu göstermiştir. Bosna-Hersekli Müslümanların bir kısmı için dini kimliğin hâlâ ulusal kimlikten daha önemli olduğunu, ancak ulusların (Sırp veya Hırvat) herhangi birini benimseyenlerin çok hızlı bir şekilde ulusal ve dini bileşeni eşitlemeye başladığını belirtmiştir (Šahinović, 1992).¹⁰

Bosnalı Müslümanların *Hırvatlığına* ilişkin milliyetçi düşüncelerini Türkiye ile ilgili kitabında da dile getirmiştir. Söz konusu kitapta, bugün Boşnaklar olarak bilinen halk “Hırvat Müslümanlar” olarak adlandırılmakta (Šahinović, 1939: 8), Hırvatların beşte birinin Müslüman olduğu (7), Türkiye’de bunlardan 250 ile 300 bin arasında Hırvat yaşadığı belirtilmektedir. Türkiye’deki

Hırvatların kendilerine “Boşnak” denmesinden hoşlandıklarını fark etmesi (160) de ilginçtir.

3.1. Šahinović'in “Bugünkü ve Yarınki Türkiye” Kitabı

Osmanlı Devleti'nin hâlâ etkisi altında olan Saraybosna'da doğan Šahinović'in Türkiye Cumhuriyeti'ne de duyduğu ilgi en azından on sene sürmüştür (Giomi, 2018: 172). *Varlık'tan* edindiğimiz bilgiye göre 1939 yılında çıkardığı kitabın yanı sıra Šahinović “Atatürk ve eseri hakkında *Völkischer Beobachter* gazetesinde ilmî makaleler neşretmiştir”, aynı zamanda Türk edebiyatına da ilgi göstererek “Zagreb'in en namdar edebî mecmuası olan Hırvat mecmuasında Abdülhak Hâmid'e dair bundan birkaç yıl önce bir etüd yazmış ve büyük şairin ölümü üzerine etüdüne bir iki makale daha ilâve etmiştir” (367).

Yazar, en önemli eserini *Turska – Danas i Sjutra (Bugünkü ve Yarınki Türkiye)* başlığı ve *Presjek kroz život jedne države (Bir Ülkenin Hayatının Ana Hatları)* alt başlığı altında kaleme almıştır. Kitap, 1939 yılının Ağustos ayında *İslâm Şuuru Mecmua ve Neşriyat Evi* tarafından yayımlanmış, 1.500 adet olarak Saraybosna'da basılmıştır. Tam tamına 192 sayfadan oluşan kitabın iç kapağında Atatürk'ün bir büstü, kitap içinde ise (Ankara ve Hatay'ı gösteren) dört tane fotoğraf bulunmaktadır. Eserin Saraybosna'da yayımlanmasından sadece altı ay sonra Türkiye'de çıkan *Varlık* dergisinde eserle ilgili oldukça olumlu bir eleştiriye rastlanılmıştır.

Kitabın kapağında, Türk inkılaplarını dünyaya tanıtan uluslararası propaganda dergisi olan *La Turquie Kemaliste'de* yayımlanan fotoğraflardan oluşan bir kolaj yer almaktadır. Okurlara kitabın dışını tanıtmak isteyen ve *Varlık'ta* çıkan eleştirisinin yazarı Mehmet Sulejmanpašić şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kitabın kabında Türkiye Devleti haritası ve haritanın ortasında ayla yıldız, haritanın sağ tarafında Ebedî Şefin at üzerinde heykelleri, sol tarafında Boğaziçi'nin şirin Ortaköy camii bulunuyor. Bunun altında Ankara'nın Amerika Ürbanizmini andıran bir sokağı, yanında yeni Türk hamlesinin bir örneği olan ağır sanayi fabrikalarından birinin makine şubesi, biraz altında Büyük Ata'nın bütün ümitlerini temerküz ettiren Türk gençliğinin izci kızlarına dair bir resim, altında bir Türk plajının manzarası¹¹ ve Ayasofya müzesi (1940: 363).”

Eser, giriş kısmı da olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır: I) “Giriş Kısmı” (5–11), II) “Kemal – Bir Dâhinin Hayat Çılgırısı” (15–77), III) “Devlet

ve Siyaset – İlerleme Yolundaki Gezinmeler” (79–155), IV) “Türkiye’de Bizimkiler – Hırvat Halkından Kesilmiş Dal” (157–166), V) “Cumhuriyet ve İslam – Laik Ülkenin Paradoksu” (167–190), VI) “Yarının Türkiye’si – Son Söz” (191–192).

Varlık’taki eleştiride ne kadar “diğer muharrirlerin bu mevzudaki neşriyatının eserde pek az anılmış” olması iyi bir şey olarak nitelendirilip Šahinović’in “tam mânisiyle bilgi, düşünce ve görüşünün mahsulü” olduğu vurgulansa da eserin kaynakçasının olmaması bu eserde kullanılan verilerin teyit edilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Yazar; kitabın bilimsel olduğunu iddia etmediğini, nesnel olmaya çalıştığını, ancak Türkiye’ye olan hayranlığının bu nesnellik ve tarafsızlığı bozduğunu açıkça ifade etmiştir (Šahinović, 1939: 9). Bunun dışında *Varlık*’ta yer alan eleştirinin tamamı yazara övgü dolu sözlerden oluşmaktadır. İçeriği, yaklaşımı ve işleniş biçimi övülmüş, Yugoslav bilim ve edebiyatında böyle bir kitabın varlığının önemi vurgulanmıştır:

“Pek kuvvetli hüküm ve kararlar ile Münir Ekrem Šahinović eserini diğer birçok müelliflerin eserlerinin fevkine çıkarmıştır. Müellifin bütün fikirlerinden Türkiye’ye ve Türklüğe karşı dostluk ve bağlılığı tezahür etmektedir. Muharrir; bu güzel eserle Türklüğe kıymetli hizmette bulunmuş, Yugoslav bilgi ve edebiyatına yaramıştır” (Süleymanpaşic, 1940: 363).

Bugünkü ve Yarınki Türkiye eserinin yazım sürecinden bahsedildiğinde, yazarın 1938 yılında Türkiye’yi ziyaret ettiği belirtilmekte; kitaptan İstanbul, Ankara ve Adana’ya gittiği ve oralarda bir ay kadar kaldığı çıkarımı yapılabilmektedir (Šahinović, 1939: 10). Seyahati ve kesin güzergâhı hakkında kitaptan çok fazla şey öğrenilemese de kitapta; pahalı diye nitelendirdiği otellerde kaldığından (119), trenle seyahat ettiğinden (114), Anıtkabir inşası sırasında Atatürk’ün naaşının muhafaza edildiği Etnografya Müzesi’ni ziyaret ettiğinden (77)¹² ve Ankara ile İstanbul’daki *Matbuat Umum Müdürlükleri* ile temasa geçtiğinden (10) bahsetmiştir. Bununla birlikte kitabın bazı bölümlerinin daha önce, özellikle 1934 yılında (83) yazıldığı da yine yazarın kendi ifadesinden anlaşılabilir. Bazı kaynaklardan, yazarın kitap üzerinde on sene kadar çalıştığı anlaşılırken (Giomi, 2018: 172) *Muslimanska svijest* dergisinin editörlüğünü yaptığı yıllarda bazı çevrelerden, diğer Müslüman halklarını da ele alması gerektiği yönünde talep geldiği dönemin İçişleri Bakanlığı Arşivinden öğrenilebilmektedir (Pelesić, 2018: 203). Yazarın bazı konularda oldukça çelişkili görüşlere sahip olmasının muhtemel nedeni, kitabın yazımının uzun sürmesi ve yıllar içinde farklı etkiler altında fikirlerinin değişmesidir.

Yazarın, kitapla uzun süredir ilgilendiği göz önünde bulundurulduğunda ele aldığı konu hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığı sonucuna varmak pek de mümkün değildir. Örneğin, kitapta Jön Türk hareketini ayrıntılı olarak anlatmış (14), Cumhuriyetin ilk yıllarındaki güncel olayları ve aksilikleri takip etmiştir (29, 42). Türkçe kaynakların yanı sıra çoğu Almanca olmak üzere yabancı kaynakları da okumuştur.¹³

Özellikle Harold C. Armstrong'un Atatürk'ün diktatör olarak adlandırıldığı *Bozkurt* adlı eserine aşına olduğu varsayılabilmektedir. Armstrong'un; “O [Kemal], Türkiye’de bir daha kesinlikle bir Diktatör ortaya çıkmasını diye Diktatör olmuştur” cümlesine (2020: 356) yanıt olarak Şahinović, şöyle cevap vermiştir: “Kemal, Türkiye bir daha Kemal’e ihtiyaç duymasın diye yaşamıştır; Türk halkı yıkımın eşiğine tekrar gelmesin, Türk halkını tekrar yeni bir Kemal kurtarmasını diye vardır” (Şahinović, 1939: 38). Şahinović, muhtemelen Armstrong'un etkisiyle, Atatürk'ten kimi zaman *Bozkurt* olarak bahsetmiştir (44, 75).

Yazar, tarih sahnesindeki olaylara ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çok ayrıntılı bir tasvirini sunmuştur. Doğal kaynaklardan ormanlara, maden cevherlerinden metalürjiye, sanayileşmesinden köy ve kasabaların gelişimine, demiryollarından gemi yapımına kadar ülkedeki önemli tüm gelişmelerinden bahsetmiştir. Tüm bu olgusal bilgileri ziyaret ettiği Ankara ve İstanbul'daki *Matbuat Umum Müdürlüğü* bürolarından edindiği varsayılabilmektedir. Ancak yazar, bazı yerlerde gereksiz yere bilgi vermekte ve okuyucuda sanki bilgisiyle övündüğü izlenimi bırakmaktadır.

Türk edebiyatını da yakından takip ettiğini göstermek için eser açısından pek önemli olmayan yazarların isimlerini de vermiştir (64). Çağdaş Türk edebiyatının o yıllarda Hırvatçaya fazla tercüme edilmediği düşünülürse, bu isimlerin okurlarına pek bir şey ifade etmesi olası değildir.

Yazar, bazı yerlerde Hırvatçaya çevirmediği Türkçe cümleler ekleyerek okuyucunun kafasını karıştırmaya çalışmıştır. Yazarın Türkçe bilip bilmediği, biliyorsa nereden öğrendiği konusunda kesin olarak bilgi bulunmadığından Hırvatçaya çevrilmemiş olmasına rağmen iki kez *Nutuk*'tan alıntı yapması ilginçtir (171, 174).¹⁴ Yazarın Türkçe bilip bilmediğini değerlendirmek mümkün olmadığı gibi, herhangi bir filoloji eğitimi alıp almadığını da biyografisinden anlamak mümkün değildir. Kesin olarak söylenebilecek şey, Hırvatçaya Türkçeden geçtiğini söylediği “mozak” (beyin) kelimesinin etimolojisini yanlış aktardığıdır (6).

Munir Šahinović, kendisini üç konuya adanmıştır: Din, Atatürk ve Türk halkı. Yazarın Bosnalı bir Müslüman olarak genç Cumhuriyet'in dine karşı tutumuyla ilgilenmesi anlaşılabilir bir durumdur. "Türkiye, onu sözde İslamî prangalardan ve önyargılardan kurtaran yeni bir yaşam biçimi seçen ve sömürücü Avrupa'nın vesayetinden kurtulan ilk İslam devletidir" cümlesinde Türkiye'nin yeni yaşam biçiminden bahsederken (7), Türk halkının "bağnazlık derecesinde dindar" (23) olduğunu söyleyerek onun İslam'dan ayırdığından bahsetmektedir. Okurlarına din alanında gerçekleştirilen reformların haklılığını kanıtlamak isterken Atatürk'ü savunmaya değil, İslam üzerine yeni yorumları ve reformların daha geniş kitlelere uygulanmasını teşvik etmeye hevesli olan Šahinović, söz konusu reformlara herkesin ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, Atatürk'ün "İslam'a karşı değil, İslam'ın yanında savaştığını" söyleyerek (23) Osmanlı Devleti'nin son senelerindeki İslam'a olan yaklaşımın yanlış olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (9). İddialarını aşağıdaki gerekçelerle doğrulanmaya çalışmıştır: Osmanlı'da halifenin seçilmemesi babadan oğula geçmesinin İslam'a aykırı olduğunu (169), ezanın Türkçe okunmasının onun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını (181), dinî bayramların resmî tatil olarak kutlanmasında ve isteyenlerin Cuma namazına gidebilmesinde de görüldüğü gibi din özgürlüklerinin güvence altına alındığını ifade etmiştir (179). Yeni rejimin, anıtları inşa ederken dini etkilemediğine, söz konusu anıtların ancak geçmişin hatıralarının canlandırılmasında önemli olduğuna (182) ama aynı zamanda camilerin de restore edildiğine (187) dikkat çekmektedir. Ayrıca Türkiye'de kaldığı süre boyunca, İslam'ın kamusal hayatın her alanında giderek daha fazla ortaya çıktığını (190) ve ziyaret ettiği kurumlarda Müslüman olduğunu belirttiğinde kendisine tüm kapıların hızlıca açıldığını fark etmiştir (186). Sonuç olarak, "İslam, Türkiye'nin resmî dini olmasa da Türklerin dinidir" demiş (125) ve Ankara'nın pan-İslamist misyonundan bahsetmiştir (191). Ancak bu misyonu, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi anlamak yerine Türkiye'nin, İslam'ın modernleştiricisi olarak İslam dünyasının önde gelen devleti olması gerektiği varsayımından yola çıkmıştır.

Šahinović'in büyük bir titizlikle ele aldığı bir diğer konu da Atatürk'tür. Birçok yerde kendisinden bahsederken "dâhi" olarak bahsetmiş ve Türkiye'deki reformları gerçekleştirmesinde kişiliğinin önemini vurgulamıştır. İlk önce psikolojik analizini yapan Šahinović, Atatürk'ün pozitivist olduğunu iddia etmiş ve Auguste Comte ve Stuart Mill'in kuram ve yaklaşımlarını takip ettiğini söylemiştir (17-18). Yazar, Atatürk'ü bir İslam reformcusu olarak görmüş ve ruhban sınıfının dinden uzaklaşmasındaki rolünün önemini vurgulamıştır (22). Bazı yerlerinde kendisini Hitler, Stalin ve Mussolini ile karşılaştırmasına

(124) ve tek adam tarafından yönetilen “diktatör” sistemin sorunlarına işaret etmesine rağmen (125), Mustafa Kemal'in bir “demokrat” olduğunu iddia etmektedir (38). Bu çelişkili görüşler, muhtemelen kitabın uzun bir zaman diliminde yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Şahinović'in en çarpıcı çıkarımlarından biri, şayet Atatürk Avrupa'da yaşamış olsaydı reformlarının sonuçlarının çok daha geniş kapsamlı olacağını iddia etmiş olmasıdır (66).

Atatürk'ün reformlarını Türkiye'de değil Avrupa'da gerçekleştirmiş olması hâlinde çok daha başarılı olacağı sonucuna varan Şahinović, bu konudan bahsederken aslında kitabında çokça yer verdiği üçüncül bir konu olan Türk halkına değinmektedir. Yazar, Türk halkının Atatürk'ü anlayamadığına (70) ve bunun Türk ulusunun yapay olarak yaratılmış olmasından kaynaklandığına (60) inanmaktadır. Şahinović, Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları hakkında genel bir bilgi verdikten sonra Atatürk'ün tarih ile ilgilendiğinden bahsetmiştir (62). Yazar, Atatürk ile en çok hemfikir olduğu konu olan din meselesine de değinmiştir. Sadece Müslümanların Türk sayılabileceğini (53), Türkiye'de azınlıkların oturma ve çalışma izinlerinin iptal edildiğini ve yabancılar arasında sadece Müslüman olanlara güvenildiğini savunmuştur (55-56).

Şahinović, yukarıdaki konulara ek olarak Türkiye'de gerçekleştirilen reformlar konusunu da ele almıştır: Harf devrimi (63), dil devrimi (64) ve şapka devrimi, kılık kıyafet devrimi gibi giyimle ilgili reformlar (67) hakkındaki düşünceleri genelde olumludur.

Kitabındaki yazılara son verirken, bölümünün son sayfalarını yeni devlet sistemini eleştirmeye ayırmıştır. Teoride savunulan ve uygulanmakta olan anayasa arasında büyük farklar olduğunu (121), Türklerin güvence altına alınmış hiçbir özgürlüğü olmadığını (122), cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırsız olduğunu (123), siyasetin halk arasında tartışılmadığını (137) ve Türkiye'nin hâlâ -ki kendisi de Türkiye ziyareti sırasında tecrübe etmiştir- bir polis devleti olduğunu savunmuştur (135). Ayrıca işçilerin sosyal ve sağlık haklarına özen gösterilmemesine (s.138), sınıf bilincinin ve işçi hareketi fikrinin eksikliğine (140) de dikkat çekerek, özellikle gazeteciliğin geri kalmış olduğu ve devlet politikasını yaymaya hizmet ettiği yorumunu yapmıştır (141). Yazarın, kitapta etraflıca yaptığı yorumlarla aslında sunduğu birkaç teoriyi doğrulamak istediği söylenebilmektedir. Yazarın hipotezleri başlıca şunlardır:

- a) Türkiye'de, İslam dünyasına örnek olması gereken olumlu bir İslam reformu yaşanmaktadır;
- b) Laiklik Türkiye'de kök salmamıştır;

- c) Türkiye'nin Avrupa'ya gönderdiği propaganda yazıları ile gerçek durum arasında uçurum vardır;
- d) Türk halkı Atatürk'ü yeterince anlayamamıştır.

Bazı akademisyenler, Šahinović'in, İslamî ve ulusal unsurlarını birleştirme girişimlerini oldukça “zorlayıcı” ve “ayırt edici” olarak değerlendirmektedir (Kisić Kolanović, 2004: 915). Onun, İslam ve milliyetçiliğin bir arada varoluşu anlayışının hem Hırvat ve Türk siyasetinin yorumunu da etkilediği söylenebilmektedir.

3.2. Kitabın Türkiye'deki yankıları

Peki, Šahinović'in kitabı Türkiye'de nasıl karşılanmıştır? Kitabın hem Yugoslavya Krallığı hem de BHD'de reklamının yapıldığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra kitabın bazı bölümleri Šahinović'in dergisinde de yayımlandığından ötürü okurların Türkiye'deki hayatın her alanı hakkında bilgi edinme imkânları olmuştur (Vlašić, 2018: 168).

Türk gazetelerinin zaman zaman Yugoslavya'da Türkiye ile ilgili yayımlanan kitapları haber yaptığı düşünüldüğünde böyle bir kitabı görmezlikten geldiklerine inanmak güçtür. Örneğin 6 Ekim 1930 tarihli *Vatan* gazetesinde “Hırvatça Gazi Pş. Hz. hakkında bir kitap neşrediliyor” başlıklı makalede Bosna-Hersek'te çıkacak Maksim Svara'nın yazdığı kitabın fiyatı posta ücretiyle verilmiştir. Šahinović'in kitabının yayımlanmasından sadece beş ay önce 23 Nisan 1939 tarihli *Akşam* gazetesinde “Türkün haşmet ve asaletini terennüm eden Yugoslav edipleri” başlıklı makalede Kemalist Türkiye'yi konu alan kitapların özeti verilmiştir. Ne var ki bu çalışmanın hazırlanması sırasında taranan kaynaklarda Šahinović'in kitabı hakkında mevcut gazetelerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kitapla ilgili tek eleştiri, *Varlık*'ta yayımlanan ve daha önce bahsedilen incelemedir. Ancak, söz konusu inceleme, her yönden fazlasıyla olumlu olup kitapla yazarı her düzeyde övmektedir:

“Müellif, eserinin zübde ve hülâsası olarak Türkiye'nin gayet doğru ve iyi yolda yürümekte olduğunu tam mânasiyle Avrupa devleti ve Avrupa ve cihan muvazene ve münasebetlerinde bir devlet vasfı ve mahiyetini ihraz etmesinin pek uzak olmadığını ve bu neticenin istihsaline ebedî Şefe Millî Önder'in halef olmasının en büyük ümit ve istinadgâh olduğunu derin bir imanla iddia ediliyor.” (Süleymanpaşîç, 1940: 367)

Dahası, Sulejmanpašić, Türkiye adına “kendisine teşekkür ve samimî duygularımızı sunmak vazifemdir” söyleminde bulunmasına kadar gitmiştir.

Hiç şüphe yok ki Sulejmanpašić ile Šahinović çoğu konuda aynı fikre sahiptirler.

Ancak 1941 yılında meydana gelen bazı olaylar göz önüne alındığında, Türk yetkililerin de Šahinović'in yazılarından haberdar olduğu varsayılabilmektedir. Söz konusu olayları anlayabilmek için Türkiye ile Yugoslavya Krallığı arasındaki ilişkiler, BHD'nin kendini tanıtmak için gösterdiği diplomatik çabalar ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk dış politikası tutumu hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

4. Ankara'nın kabulünü sağlamak için BHD'nin gerçekleştirdiği diplomatik misyonlar

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikası barış üzerine kurulmuştur. Kendisini olası tehlikelerden korunmak için komşularıyla dostane ilişkileri sürdürmüş, saldırmazlık antlaşmaları akdederek güvenliğini korumaya gayret etmiştir (Önder, 2010: 308). Yugoslavya'yla 1933 yılında imzalanan dostluk ve tarafsızlık antlaşmasından bir yıl sonra Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Balkan Pakti kurulmuştur. Balkan Antantı'nın dayandığı sözleşme uyarınca, ülkeler "birbirlerinin sınırlarına güvence vermiş ve Balkanlar'daki hareketlerini birbirlerine danışacaklarını onaylamışlardır" (Korkmazcan, 2021: 21). Her ne kadar dönemin Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu 1939 yılında Balkan Pakti'ni tekrar canlandırmaya çalışmış olsa da üye ülkelerdeki sorunlar, bu teşebbüsü başarısız kılmışlardır (Önder, 2010: 55). Oysa Balkan Pakti'nin ekinde imzalanan gizli sözleşmelere göre, üye ülkelerinin hepsinin herhangi bir devletin olası saldırısına uğraması hâlinde diğer ülkeler de savaşa girmiş olur (Korkmazcan, 2021: 21). Bunların yanı sıra, Atatürk'ün de Yugoslavya Krallığı'ndaki Müslümanlara olan ilgisi ve Türkiye'nin onlarla olan ilişkilerinin devam edeceği konusundaki hassasiyeti de bilinmektedir (Güveloğlu, 2019: 120).

Mihver yanlısı Yugoslav hükümetinin Mart 1941 yılında darbeyle devrilmesinden ve kralın yurtdışına kaçmasından birkaç hafta sonra Almanlar ve İtalyanlar, Yugoslavya Krallığı'nı işgal etmişlerdir. Türkiye'yi savaşa çekmek isteyen İngiltere, Balkanlar'daki bu yeni gelişmeden sonra -muhtemelen Türkiye'nin başarısız olacağından korkarak- bu ısrarlarından birden vazgeçmiştir (Önder, 2010: 313). Kıbrıs'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'le görüşen Saraçoğlu, Yugoslavya konusunda yardım edeceğini söylemiş olsa da Belgrad'daki yeni gelişmelerden sonra bu kararından vazgeçmiştir (Korkmazcan, 2021: 132).

Böyle bir uluslararası konjonktürde ve savaş koşullarında kurulan BHD, mümkün olan en kısa sürede mümkün olduğunca çok yabancı ülke tarafından tanınmak istemiştir. Geleneksel tarihî ve dinî yakınlık ve gizli hissî hatıralar göz önünde bulundurulduğunda, savaşa girme konusunda isteksiz olan Türkiye, ideal adaylar arasındaydı.

BHD iktidarında kapılınan Türkiye'nin BHD'yi tanıyabileceğine dair yapılan hatalı varsayım, muhtemelen o sırada Sofya'da bulunan Türk diplomat Furkan Selçuk'un oradaki Hırvat elçiyle yaptığı gayri resmî konuşmada tanınmanın olası olduğunu ima etmesinden kaynaklanmaktadır. Selçuk'un, daha önce Türkiye'nin Belgrad nezdindeki büyükelçiliğinde çalışması sebebiyle Güneydoğu Avrupa'daki vaziyetleri en ince ayrıntılarına kadar bildiği düşünülmektedir (Ristović, 1983: 61). Bunun haberini alan Hırvat iktidarı, Türkiye'nin hassasiyetini tamamen göz ardı ederek Başbakan Yardımcısı Kulenović'in kabine şefi olan Šahinović'in Ankara'ya gitmesine karar vermiştir. Pavelić önderliğindeki hükümet, Bosna-Hersekli Müslümanların BHD'yi desteklediği haberini alan Türkiye'nin BHD'ye daha yakın bir tavır sergileyeceğini düşünerek Ankara misyonunu başlattığında yeni Türkiye'nin, laik bir Cumhuriyet olduğunu ve din unsurunun artık eskiden olduğu kadar önemli olmadığını göz ardı etmiş olmalıdır. Hiç şüphe yok ki Šahinović'in Türkiye ziyareti ve edindiği izlenimleri bu kararın verilmesinde önemli rol oynamıştır. Kendisi; Avrupa'nın, Türkiye'deki reformları anlamadığını, İslam'ın ülkenin resmî dini olmaktan çıkmasına karşın milletin dini olmaya devam ettiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'de kimi insanlarla gerçekleştirdiği görüşmelerden; Türkiye'de, Balkanlarda hâlâ yaşayan Müslümanlara karşı büyük bir ilgi olduğunu, Ankara'nın söz konusu kişilerin refah içinde yaşamaları için büyük çabalar sarf edeceğini düşünmüştür. Ancak, Türkiye'de görüştüğü ve konuştuğu insanların sıradan muhacirler olduğu, kimsenin resmî iktidarı temsil etmediği gözünden kaçmıştır. Bunların yanı sıra, biyografisinden Türkçe bilmediği anlaşılabilir. Dolayısıyla sadece ana dilini ve ana diline yakın olan dilleri konuşan halkla iletişime geçebilmiş olacağı varsayılabilir. Ancak halk arasında Bosna'ya karşı duyulan ve "Evlad-ı Fatihan" düşüncesine dayanan duygulara Kemalist Türkiye'de artık yer yoktur.

Sofya'ya gelen Šahinović oradaki BHD elçisi Vladimir Zidovec ile görüşmüş, görevin en iyi şekilde yerine getirilmesi için yapılması gerekenler üzerine konuşmuşlardır. İkiisi, Bulgaristan nezdindeki Türk Elçisi Şevki Berker'i ziyaret etmiş, Šahinović Türkiye vizesini almıştır (62).

Ancak o ana kadar her şey yolunda gidiyor gibi görünmüş olsa da Šahinović, Türkiye'ye vardığında hiçbir hedefine ulaşamamıştır. Hırvatistan'daki durumu anlatmak istediği Türk Dışişleri Bakanı veya yetkili biriyle görüşmemesinin başlıca nedeninin, Ankara'da o dönem hâlâ akredite olan Yugoslav Elçisi Šumenković'in faaliyetlerinin olduğu düşünülmektedir. Türk polisi kendisine BHD elçisini derhal sınır dışı etmeye hazır olduğunu ifade etse de Saraçoğlu, bir kişi üzerinden intikam almak istemediğini belirterek buna engel olmuştur (Pelesić, 2018: 206). Yugoslavya Elçiliğinin arşiv belgelerine göre Londra'da sürgünde yaşayan Yugoslav hükümetine gönderilen bir raporda; Saraçoğlu'nun Šumenković'le yaptığı görüşmede, "Türkiye'nin, Bosnalı Müslümanların doğalarında barbarca bir şey olan 'dinî fanatikler' olduğunu" düşündüğünü söylediği yazmaktadır (207).¹⁵ Šumenković tarafından Ankara'da görevlendirilen bir Yugoslav casusunun raporuna göre, Šahinović'in Bosnalı halk arasında propaganda malzemeleri dağıtması nedeniyle Ankara'yı terk etmek zorunda kalmış, polisin ise onunla görüşen tüm herkesi sorguladığı öğrenilmiştir (209). Ülkeden her ne kadar bu şekilde ayrılmış olsa da -daha sonra öğrenileceği üzere- Šahinović'in Türkiye'deki görevi o kadar kötü de geçmemiştir. Birkaç ay sonra, Yugoslavya'nın İstanbul Başkonsolosluğu'na casus soktuğu anlaşılmıştır (210).

BHD tarafından düzenlenen ve aynı amaca sahip bir sonraki görevle Türkiye'ye gönderilen kişi sayesinde, Šahinović'in sınır dışı edilme nedenlerinden birinin de kitabı olduğu öğrenilmiştir. Başka bir deyişle kitabında "gerçek dışı birçok şey anlattığı (...) böylece Hırvatistan'ın o kitabı yasaklayarak Türkiye'ye iyilik yapacağı" kaydedilmiştir (Ristović, 1983: 67). BHD yetkililerinin, Türk tarafının olası bir tanınma olarak yorumlanabilecek her türlü davranışını propaganda olarak kullanmayı planladıklarına şüphe yoktur. Bu nedenle Türkiye, BHD temsilcileriyle gerçekleştirdiği temaslarda çok temkinli davranmıştır. Üstelik Nazi yanlısı bu devletin tanınmasının yanlış yorumlanabileceği gerçeği bir yana, Türkiye'de yaşayan Bosnalı nüfusun bir kısmının bile Bosna'ya dönme ihtimali Türkiye'nin kesinlikle istemediği bir şeydir. Hırvat yetkililer dört kez daha benzer misyon düzenlemiş, ancak din merkezli bir yaklaşımın kendilerine yarardan çok zarar getirdiğini fark edememişlerdir. Bazı ticari anlaşmalar imzalama olasılığına yaklaşmış olsalar da Yugoslav elçisinin¹⁶ müdahalesinin ardından tüm planları suya düşmüştür.

Böyle bir yöntemin başarısız olduğunu en nihayetinde anlayan BHD yetkilileri, birkaç yol daha denemişlerdir. Önce Zagreb radyosunun Türkçe yayına başlamasıyla Türklere hitap edilmeye çalışılmış ancak menzilin düşük olmasından ötürü bu fikir de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlerleyen dönemde

devletin teşvikiyle Türkiye’de yaşayan ve Türkçe bilen Bosnalı Müslümanlara yönelik “Doğu ve Batı” adında Türkçe dergi çıkarılmıştır. Ancak bu sefer de Bosna’dan göç eden Müslümanların ne kadar muhafazakâr olduklarını, dolayısıyla milliyetçi fikirlere ne kadar uzak olduklarını göz ardı etmişlerdir. Sadece sekiz sayılı yayımlanan derginin amacı, BHD’deki devlet düzenini övmektir. Ancak dil bilgisi ve yazım hataları nedeniyle kimi zaman okunması, kimi zaman da Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanılmasındaki ısrar nedeniyle anlaşılması zor olan dergi, Türkiye’de çok az yankı uyandırmış, belli bir süre sonra kapatılmıştır.

Hitler’in, zaman içinde toprak kaybetmesiyle birlikte BHD’nin uluslararası tanınma isteği de geri planda kalmıştır.

Sonuç

Šahinović’in kitabının, yazıldığı dönemde Türkiye ile ilgili çağdaş Yugoslav literatüründe bir boşluğu doldurduğundan şüphe yoktur. Ancak yazar, bilimsel çalışmalardan faydalanmış olsa da onları tutarlı bir şekilde listelemediğinden ötürü bu kitap, bilimsel bir kaynak olarak kabul edilemez. Bununla birlikte, Türkiye’deki reformlar hakkında bilgi edinmek isteyenlerin başvurabilecekleri kaynak niteliğindedir. Dengelerin yeniden değiştiği İkinci Dünya Savaşı’nın şafağında genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan o yana gelinen gelişmelerle ilgili bilgi sahibi olmak isteyenlerin sayısı az olmamıştır. Dönemin Yugoslavya’ında Türkiye üzerine yazılan kitapların sayısı bunun en net ispatlarındandır.

Bunların yanı sıra, iki dünya savaşı arasında Yugoslavya’da yaşamış, bölgedeki Osmanlı mirasının damgasını taşımış ve Hırvat ulusal kimliğini kabul etmiş olan bir Müslüman aydınının, dönemin Türkiye’si hakkındaki görüşleri açısından “Bugünkü ve Yarınki Türkiye” kitabı çağdaş perspektiften de ilgi çekicidir. Yazar, Türkiye’nin laik karakterinin kendine has bir tahlil ile okurların karşısına çıkmış, Atatürk’ü ise İslam’ın reformcusu olarak görmüştür. Ayrıca yazar, Müslüman çoğunluklu bir devletin Batı ile nasıl başa çıkabileceğini göstermeye çalışan yaklaşımının Bosna-Hersekli Müslümanların ilgisini çekebileceğini düşünmüştür. Šahinović’in, diğer çağdaş yorumlardan oldukça farklı olan *Yeni Türkiye* anlayışı, öncelikli olarak onun Türkiye’deki Bosna-Hersek kökenli muhacirlerle gerçekleştirdiği temaslara atfedilebilir. Bu mülakatlardan yola çıkılarak göçmen nüfusunun, Atatürk devrimlerinin hepsini henüz kabul etmediği ve benimsemediği açıkça görülmüştür. Özellikle İstanbul’da yaşayanların, hâlâ eski düzenin savunucuları olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta Cumhuriyetin uzun süre devam

edebileceğinden şüphe duyan ve düzenin yakında eski hâline geri döneceğine inananların da olduğu varsayılabilir. Birkaç kişiyle yapmış olduğu konuşmalardan yola çıkarak hiçbir dayanağı olmayan bu sonuçlara varan Šahinović, Türkiye hakkında tamamen yanlış bir izlenime kapılmıştır, bu durum kitabına da yansımıştır. Ancak edindiği yanlış izlenimler, BHD yetkililerinin kendisini Türkiye'nin kabulünü sağlaması için Ankara'ya göndermelerine vesile olmuştur.

Almanya'nın gölgesindeki BHD yetkilileri tarafından -muhtemelen Türkiye'nin tanınmasını sağlamak için görevlendirilerek- Türkiye'ye gönderilen Šahinović 1941 yılının Kasım'ında geldiği ülkeden çok zaman geçmeden sınır dışı edilmiştir. Mevcut literatür, 1939 yılında yazmış olduğu ve genç Cumhuriyet'i eleştirdiği kitabı sebep olarak göstermektedir. Ancak eldeki verilere göre söz konusu kitap, Türk gazetelerinde konu olarak işlememiş, aksine *Varlık* dergisinde bulduğumuz bir eleştiri yazısına göre olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Bu çalışmada varılan sonuca göre Šahinović, yazdığı kitaptan ötürü değil, yüksek ihtimalle Türkiye'de yaşayan Bosna kökenli Müslümanlar arasında BHD propagandası yaptığı esnada laiklik ilkesini hiçe saydığından dolayı ülkeden kovulmuştur. Aynı zamanda, Türkiye'de o dönemde hâlâ tanınan Yugoslav Krallığı'nın Ankara nezdindeki elçisinin Türk Dışişleri Bakanlığı'na başvurması ile müdahalede bulunması ve BHD'ye karşı yürüttüğü aktif diplomasiyle casusluk faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda Šahinović'in sınır dışı edilmesinin arkasındaki sebebinin (sadece) kitabı değil, birden fazla unsur olduğu sonucuna varılabilmektedir. Türkiye'nin, BHD'yi resmî olarak kabul etme olasılığı, Ankara'nın böyle olası bir hareketin Almanya ile yakınlaşma anlamına geleceğinin farkında olmasından ötürü zaten sifra yakındı. Bu örnek, diplomaside sadece doğru kişiyi seçmenin ne kadar önemli olduğunu değil, aynı zamanda bir ülkenin dış ilişkiler mekanizmasının işlevsizliğinin yol açtığı sorunların nasıl sonuçlanacağını da göstermektedir. Türkiye'nin BHD'yi tanıma olasılığı zaten son derece düşük olmasına rağmen, Šahinović yalnızca Türkiye hakkında edindiği yanlış kanılar nedeniyle bunun mümkün olacağını düşünmüş, BHD yetkililerini böyle bir fikre ikna edebilmiştir. Ne var ki Šahinović'in genç cumhuriyetin iç siyasetteki akımların yanı sıra dış politika ilişkilerinden de anlamaması, BHD'nin bir dizi başarısız diplomatik misyonu düzenlemesine sebep olmuştur. Hepsisi birbirinden kötü geçen ve başarısızlıkla sonuçlanan bu misyonlar 1943 yılında durdurulmuş, tanınma fikrinden en nihayetinde tamamen vazgeçilmiştir.

DİPNOTLAR

- 1 Krala gerçekleştirilen suikastın arkasında, yurtdışında faaliyet gösteren Hırvat ve Müslüman örgütlerin olması, bu iki faktör arasındaki iş birliğinin varlığını göstermektedir. Kralın cenazesine dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'la birlikte büyükçe bir heyet katılmış, Türkiye'de millî yas ilan edilmiştir ki yabancı bir devlet adamı için millî yasin ilan edilmesi Cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş bir olaydır (Gökçen, 2016: 673).
- 2 Son dönemde Hırvat ve Boşnak yazarlar arasında Bosna-Hersekli Müslümanların (Boşnakların) BHD'yi desteklemeleri konusunda fikir ayrılığı vardır. Ancak BHD'nin içinde bir askerî müftünün faaliyet göstermesi ve Müslümanların, BHD nezdindeki çeşitli önemli mevkilerde bulunmaları, Bosnalı Müslümanların (en azından bir süre boyunca) BHD'de aktif bir rol oynadıklarının ispatıdır.
- 3 Hırvatça adlar orijinal şeklinde güncel Hırvatça imla kılavuzuna göre yazılmıştır: C/c Türkçe sözcüklerdeki [ts] seslerinin birleşimi gibi okunur; Ć/ć ve Č/č harfleri Türkçe [çe] gibi okunur; Đ/đ ve Dž/dž harfleri [ce] gibi okunur; J/j- harfi Türkçe [ye] gibi okunur; Lj/lj harfi Türkçe [ly] gibi okunur; Nj/nj- harfi Türkçe [ny] gibi okunur; Š/š harfi Türkçe [şe] gibi okunur; Ž/ž harfi Türkçe [je] gibi okunur.
- 4 1823-1896 yılları arasında yaşamıştır. Çağdaş Hırvat ulus devletinin kuramsal ve siyasi temellerini oluşturduğu için kendisine “Hırvatistan'ın Fikir Babası” sıfatı verilmiştir. Tüm Slavlar ve/ya güney Slavlardan oluşacak olası devletin, *Hırvatlığın* sonu olacağını düşünmüştür.
- 5 Bu tutumunu en net şu ifadesi ispatlamakta: “Bosna'da Türk ağası mı var? Oradaki ağalar bütün Avrupa'nın en eski ve en temiz olan Hırvat ağalardır, Bosna'daki Müslümanlardır” (Šarac/Primorac, 1992).
- 6 Örneğin hem Türk harf inkılabı hem hukuk reformları Bosna basınında tartışmalara yol açmıştır (bkz. Cemile Tekin, “Bosna-Hersek Basınında Türk Harf İnkılabına Yönelik Görüşler”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2018.) Bununla beraber bazı kaynaklardaki, Atatürk'ün vermiş olduğu mücadeleye “takdir ve hayranlık” uyandırdığı ve “Atatürk'e karşı olumsuz bir bakış açısı olma[dığı]” (Güveloğlu, 2019: 182) yönündeki romantik yaklaşımlar abartılıdır. Özellikle dinci kesim Türkiye'deki gidişattan memnun olmamıştır.

- 7 Örneğin Edhem Bulbulović'in 1939 yılında Saraybosna'da çıkan kitabında TTK'den de aldığı kaynakları kullanmıştır. Bulbulović; Türkiye'nin iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa'da varlığını sürdüren liberal demokrasi, sağcı otoriterlik ve komünizm gibi akımların üstesinden gelmesindeki başarısının başlıca sebebinin İslam ile Türklük kavramlarının arasındaki uyum olduğunu vurgulamıştır (Giomi, 2018: 169).
- 8 Kaynakların bir kısmında soyadının ardından bir de babasının adı da yazmaktadır – Munir Šahinović Ekremov. Babası Hamid Ekrem Šahinović önemli bir Boşnak yazar ve şairdir
- 9 *Varlık* Dergisi editörü Mehmet Erte Bey'e arşiv içeriğini tarama sürecindeki yardımlarından ötürü teşekkür ederim.
- 10 Bu denemesi ilk olarak 1938 yılında *Zbornik hrvatske omladine Herceg-Bosne (Herceg-Bosna'daki Hırvat Gençlerin Mecmuası)* adlı mecmuada *Muslimani u prošlosti i budućnosti hrvatsva (Hırvatlığın geçmiş ve geleceğindeki Müslümanlar)* başlığı altında yayımlanmıştır.
- 11 Mehmet Sulejmanpašić fotoğrafa pek dikkatli bakmamış olsa gerek. Fotoğrafta plajın manzarası değil, yeni yapılmış ve üzerinde Türk bayrağı bulunan bir barajın fotoğrafı bulunmaktadır.
- 12 Yazar, Atatürk'ün geçici mezarında Fatiha okuduğunu, oradakilerin daha önce kimseyi Atatürk'ün mezarında Fatiha okurken görmediklerini belirttiklerini de vurgulamıştır
- 13 Yazarın yararlandığı ve ara sıra alıntılacağı kaynaklar arasında şunlar yer almaktadır: Tekin Alp, *Le kemalisme* (25), Edmund Schopen, *Die Neue Türkei* (43), Paul Schmitz, *All-Islam! Weltmacht Von Morgen?* (61), Jalaluddin As Suyuti, *History of the Caliphs* (175), Gotthard Jäschke, *Die Religionsfrage in der Türkischen Republik* (184), Erich Pritsch, *Die Islamische Staatsidee* (184), C. H. Becker, *Die Türkische Staatsgedanke* (184).
- 14 *Nutuk* en erken Fransızcaya (1929 yılında) akabinde İngilizce ve Almancaya çevrilmiştir. Hırvatça veya yakın dillerine çevirisi hâlâ yapılmamış olup, halen Zagreb Türkoloji Öğrencileri Kulübü tarafından hazırlanmaktadır.

15 İlginçtir ki sadece iki yıl önce Šahinović, Türkler'in "fanatik dindar" olduklarını söylemişken, Türk Dışişleri Bakanı Bosnalı Müslümanlar hakkında da aynı şeyi söylemiştir.

16 Šumenković, uluslararası sahnedeki tüm gelişmeleri yakından takip edip son derece temkinli ve dikkatli davranmıştır. O şekilde Berlin'deki BHD büyükelçiliği personelinin "Türk büyükelçisinin davetlisi olarak Türk büyükelçiliğindeki resepsiyona" katıldığını fark edip Saraçoğlu'na olaydan şikâyetçi olmuştur (Pelesić, 2018: 206).

KAYNAKÇA

Armstrong, H. (2020). Bozkurt - Mustafa Kemal. İstanbul: Kaynak Yayınları. (E. Çankaya, çev.)

Dizdar, Z., Grčić, M., Ravlić, S., & Stuparić, D. (Der.). (1997). *Tko je tko u NDH [BHD'de Kim Kimdir]*. Zagreb: Minerva.

Giomi, F. (2018). Domesticating Kemalism: conflicting Muslim narratives about Turkey in interwar Yugoslavia. C. Raudvere (Der.) içinde, *Nostalgia, Loss and Creativity in South-East Europe* (153-190). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gökçen, S. (2016). Atatürk Döneminde Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'ın Türkiye Ziyareti. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 667-682.

Güveloğlu, G. (2019). *Sırp Hırvat Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya Yugoslavya'nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1918-1941)*. Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi.

Jelić-Butić, F. (1977). *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*. [Ustaşalar ve Bağımsız Hırvat Devleti 1941-1945] Zagreb: Sveučilišna naklada Liber ve Školska knjiga.

Kisić Kolanović, N. (2004). Muslimanska inteligencija i islam u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj [Hırvatistan Bağımsız Devleti'nde Müslüman Aydınları ve İslam]. *Časopis za suvremenu povijest*, 901-938.

Korkmazcan, N. S. (2021). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önder, Z. (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Pelesić, M. (2018). Ustaşa na Orijentu (Samouki diletant u diplomatskoj misiji kvislinške države) [Doğu'daki Ustaşa (Quisling devletinin diplomatik misyonundaki kendi kendini yetiştirmiş amatör)]. *Prilozi - Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo*, 197-216.

Ristović, M. (1983). Pokušaji Nezavisne Države Hrvatske da uspostavi diplomatske odnose s Turskom (1941-1943) [Hırvatistan Bağımsız Devleti'nin Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurma girişimleri (1941-1943)]. *Istorija 20. veka - Institut za savremenu istoriju*, 59-73.

Šahinović, M. (1939). *Turska - Danas i sutra* [Bugünkü ve Yarınki Türkiye]. Sarajevo: Muslimanska svijest.

Šahinović, M. (1992). Muslimani u prošlosti i budućnosti hrvatstva [Hırvatlığın geçmiş ve geleceğindeki Müslümanlar]. P. Šarac, & M. Primorac (Der.) içinde, *Hrvatsko podrijetlo bosansko-hercegovačkih muslimana* (20-27). Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica "Herceg-Stjepan".

Sancaktar, C. (2015). Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10 (2), 23-44.

Šarac, P., & Primorac, M. (Der.). (1992). *Hrvatsko podrijetlo bosansko-hercegovačkih muslimana* [Bosna-Hersek Müslümanlarının Hırvat kökenliği]. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica "Herceg-Stjepan".

Sulejmanpašić, M. (1940, Şubat 1). Bugünkü ve Yarınki Türkiye. *Varlık Dergisi* (158), 363-367.

Vlašić, A. (2013). Pokušaji uspostave diplomatskih odnosa Nezavisne Države Hrvatske i Republike Turske (1941-1944) [Hırvatistan Bağımsız Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulma girişimleri] (1941-1944). Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi

Vlašić, A. (2014). Doğu ve Batı - Türkçe yayımlanan Hırvat dergisi ve onun Hırvat-Türk ilişkilerindeki rolü. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı* (1063-1084). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Vlašić, A. (2018). The Perception of the Republic of Turkey in the Croatian Press (1923-1945). *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 151-176.

Yeomans, R. (2006). Of “Yugoslav Barbarians” and Croatian Gentlemen Scholars: Nationalist Ideology and Racial Anthropology in Interwar Yugoslavia. M. Turda, & P. Weindling (Der.) içinde, *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940* (83-122). Budapest; New York: Central European University Press.